

หลักการประกอบ ต ปัจจัย
กัตตุวาทก, กัมมวาทก, ภาววาทก
โดยพระมหาธรรมรงค์ ฐมฺมภาณี ป.ธ.๙

ลักษณะทั่วไปของ ต ปัจจุบัน

ลักษณะทั่วไปของ ต ปัจจัย

กริยาภิกตที่ประกอบด้วย ต ปัจจัยเป็นที่นิยมใช้มากในวรรณคดี
บาลีเพราะปัจจัยตัวนี้ทำหน้าที่ได้ถึง ๓ อย่างคือเป็นกริยาคุมพากย์ก็ได้
เมื่อไม่มีกริยาอาชยาตในประโยค เป็นคุณนามก็ได้เมื่ออยู่หน้านาม
นาม และยังเป็นกริยาในระหว่างก็ได้ ต ปัจจัยนี้มีลักษณะทั่วไป ดังนี้

๑) ต ปัจจัยเปลี่ยนรูปลิงค์ วจนะ วิภัตติ ไปตามนามเจ้าของกริยา

๒) ต ปัจจัยใช้บอกอดีตกาล แปลว่า ...แล้ว เช่น

สุโต ฟังแล้ว.

กโต ทำแล้ว.

๓) ต ปัจจุบันเป็นได้ ๔ วาจก คือ

(๑) ลงหลังอกัมมธาตุ เป็นกัตตวาจก เช่น

-อุปาสโก วิหารํ คโต.

อ.อุบาสก ไปแล้ว สู่วิหาร.

(๒) ลงหลังสกัมมธาตุ เป็นกัมมวาจก เช่น

-อคคินา ฆรํ ททตฺตํ.

อ.เรื่อน อันไฟ ไหม้แล้ว.

-อุปาสเกน ปญฺจ ลีลํ รกฺขิตํ.

อ.ศีล ห้า อันอุบาสก รักษาแล้ว.

(๓)ลงหลังอกัมมธาตุ เป็นเอกวณะ นปุงสลิงค์ เป็นภาวจาก เช่น

-เตน มตฺ.

อันเขา ตายแล้ว.

-ภิกขุหิ อาวาเส วิหิตฺ.

อันภิกษุ ท. อยู่แล้ว ในวิหาร.

-สุสานเน วสนเตน สายํ, สพฺเพสุ สุตเตสุ, วิหารโต อาคนตพฺพํ.

อันภิกษุ ผู้พักอยู่ ในป่าช้า ครั้นเมื่อชน ท. ทั้งปวง กลับแล้ว,

ฟังมา จากวิหาร.

เฉพาะหมวด จุร ธาตุไม่ว่าจะเป็นกัตตวาจก กัมมวาจก หรือภาววาจก ก็ตามให้ลง เณ, ฌย ปัจจัยประจำหมวดธาตุก่อนทุกครั้ง

เมื่อลงแล้วให้พฤทธิ์สระต้นธาตุที่มีเสียงสั้น (อ, อิ, อุ) เช่นเดียวกับ อาชยาต เณ ปัจจัยลงแล้วลบทิ้ง ส่วน ฌย ปัจจัยลบเหลือ ย และลง อิ อาคม เช่น

-ขุส+เณ+อิ+ต+ลี =โฆสิโต (อันเขา) ประกาศแล้ว

-อา+รุจ+เณ+อิ+ต+ลี =อาโรจิโต (อันเขา) บอกแล้ว

-จุท+ฌย+อิ+ต+ลี =โจทยิโต (อันเขา) ท้วงแล้ว

-ทิส+เณ+อิ+ต+ลี =เทสิโต (อันเขา) แสดงแล้ว

-วร+ฌย+อิ+ต+ลี =วารยิโต (อันเขา) ห้ามแล้ว

(๔) ลง เณ, ฌย, ฌาเป, ฌาปย ปัจจัยหลังธาตุและลง อิ อาคม

หน้า ต ปัจจัย เป็นเหตุกัมมวากก เช่น

กร+เณ+อิ+ต+ลี =การิต์

อุ.เจติยฺ สเฏฐินา การิต์.

อ.เจติยฺ อัมภสฺสึ ให้กระทำแล้ว.

วิ+สชช+ฌาเป+อิ+ต+ลี =วิสุสชชปิโต

อุ.เทวตฺเตน นาทฺคิริ วิสุสชชปิโต.

อ.ชํานาทฺคิริ อัมภเทวตฺต ให้ปล่อยแล้ว.

๔) ต้องลง อิ อากมหลังอเนกสระธาตุน้ำ ๓ บัจจยเนื่องจากเป็นบัจจยที่
ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ (๓) เช่น

- วนฺทีโต, รมิโต, ปุชิตโต, มานิตโต, รกฺขิตโต เป็นต้น

๕) ๓ บัจจยทำหน้าที่ได้ ๓ อย่าง คือ

(๑) ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์เมื่อไม่มีกิริยาอาชยาดในประโยค

- พุทฺธเชน ฌมฺโม เทสิโต.

อ.พระธรรม อันพระพุทธเจ้า แสดงแล้ว

- มยา ฌมฺโม สฺโต.

อ.พระธรรม อันเรา ฟังแล้ว

(๒) ใช้เป็นกริยาในระหว่างเมื่อมีกริยาตัวอื่นเป็นกริยาคุมพากย์โดย

อาจเป็นกริยาอาชยาดหรือกริยาगतที่ลง ต, อนิย, ตพพ ปัจจัย ก็ได้ เช่น

-เอโก ภิกขุ คามं ปฏิวัञ्ช สญฺญา นิมนฺตีโต ปิณฑํ คณฺหาติ.

อ.ภิกษุ รูปหนึ่ง เข้าไปแล้ว สู่หมู่บ้าน อันเศรษฐี นิมนต์แล้ว ย่อมรับ

ซึ่งบิณฑบาต.

-เถโร นาสาย เตลํ อาสิญฺจนฺโต นิสินฺนโกว อาสิญฺจิตฺวา อนฺโตคามํ ปาวีสี.

อ.พระเถระ เมื่อหยอด ซึ่งน้ำมัน ในจมูก นั่งแล้วเที่ยว หยอดแล้ว ได้

เข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน.

(๓) ใช้เป็นคุณนามเมื่ออยู่หน้านามนาม หรืออยู่หน้ากริยาว่ามี-เป็น

-สาวตฤทัย อัญญุตโร ภิกขุ อหิชา ฑฏฐุ โหติ.

อ.ภิกษุ รูปใดรูปหนึ่ง ในเมืองสาวัตถี เป็นผู้ฉันงู กัดแล้ว ย่อมเป็น

-สาลาย์ นิสินฺโน ภิกขุ สมณธมฺมํ กโรติ.

อ.ภิกษุ ผู้นั่งแล้ว ในศาลา ย่อมกระทำ ซึ่งสมณธรรม.

-ภควโต สาวกานํ สงฺฆเ สุปฺปฏิปนฺโน โหติ.

อ.หมู่ แห่งพระสาวก ท. ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

ย่อมเป็น.

ต ปัจจัยจะมีความหมายเปลี่ยนไปเมื่อมีกิริยาอาชยาตที่ประกอบจากธาตุ
ในความมี/ความเป็น/เกิด คือ หุ, อส, ภู, ชน เช่น โหติ, อโหสิ, อมุหิ, อสิ,
ภวิสฺสติ, ชาโต เป็นต้นอยู่ในประโยค ขอให้พิจารณาประโยคต่อไปนี้

-พทุโธ โลกเก อุပ္ปนฺโน.

อ.พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก.

หมายถึงทรงเสด็จอุบัติขึ้นนานแล้ว แต่ตอนนี้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว

-พทุโธ โลกเก อุပ္ปนฺโน โหติ.

อ.พระพุทธเจ้า เป็นผู้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก ย่อมเป็น

หมายถึงพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นนานแล้วแต่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่

-พทุโธ โลก อุปฺปนฺโน ภวิสฺสตี.

อ.พระพุทธเจ้า เป็นผู้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก จักเป็น.

หมายถึงพระพุทธเจ้าน่าจะเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ถ้าเสด็จอุบัติขึ้นจริงก็
คงเสด็จอุบัติขึ้นนานแล้วอย่างแน่นอน

-อัยฺ (รุกฺโข) มหเสกฺขาย เทวตาย ปรีคฺคหิตฺโต ภวิสฺสตี.

อ.ต้นไม้ นี้ เป็นต้นไม้ อันเทวดา ผู้มีศักดิ์ใหญ่ กำหนดถือเอารอบแล้ว
จักเป็น.

หมายถึงต้นไม้ที่น่าจะมีเทวดาสงอยู่ ถ้ามีอยู่จริงก็คงอยู่มานานแล้ว

อย่างแน่นอน

หลักการประกอบ ต ปัจจุบัน
ตามเงื่อนไขของพยานุชนะที่สุดธาต
เอกสธาตและอะเนกสธาต

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการลบที่สุทธาตุ (เงื่อนไขที่ ๑)

๑.ธาตุมี ม, นุ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ

ธาตุมี ม เป็นที่สุด

คม+ต+ลี

คโต

ไปแล้ว

อา+คม+ต+ลี

อาคโต

มาแล้ว

อธ+คม+ต+ลี

อธคโต

(อันเขา) บรรลุแล้ว

อภ+อุ+คม+ต+ลี

อพฺภคฺคโต

เหาะขึ้นไปแล้ว

รม+ต+ลี

รโต

ยินดีแล้ว

อา+ภม+ต+ลี

อาภโต

(อันเขา) นำมาแล้ว

โอ+นหม+ต+ลี

โอนโต

น้อมลงแล้ว

ฐาตุมี น เป็นที่สุด

ขน+ต+ลี

ขโต

(อันเขา) ขุดแล้ว

หน+ต+ลี

หโต

(อันเขา) ฆ่าแล้ว

อุป+หน+ต+ลี

อุปหโต

(อันเขา) เคาะแล้ว

ป+หน+ต+ลี

ปหโฏ

(อันเขา) ตีแล้ว

ลัม+มน+ต+ลี

สมมโต

(อันเขา) สมมติแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.คตา :สามี อิมสุมิ ฐาเน เอกา ยกฺขินี มม เทว ปุตุเต ขาทิตฺวา คตา.
ข้าแต่ นาย อ.ยักษิณี ตนหนึ่ง กินแล้ว ซึ่งบุตร ท. ๒ ของเรา
ในที่นี้ ไปแล้ว ฯ

๒.รตา :พฺพุตฺสฺส สํวกา ทิวา จ รตฺโต จ ภาวนาย รตา ฯ
อ.สาวก ท. ของพระพุทธเจ้า ยินดีแล้ว ในภาวนา ในเวลากลางวัน ด้วย
ในเวลากลางคืน ด้วย ฯ

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการลบที่สุทธาตุ (เงื่อนไขที่ ๒)

๒.ธาตุมี ร เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ

กร+ต+ลี

กโต

(อันเขา) กระทำแล้ว

ทุ+กร+ต+ลี

ทุทุกโฏ

(อันเขา) กระทำชั่วแล้ว

มร+ต+ลี

มโต

ตายแล้ว

สร+ต+ลี

สโต

(อันเขา) ระลึกแล้ว

ภร+ต+ลี

ภโต

(อันเขา) เลี้ยงแล้ว

ภโฏ

(อันเขา) เลี้ยงแล้ว

อภิ+หฺร+ต+ลี

อภิทโต

(อันเขา) นำไปเฉพาะแล้ว

๑.กโต :มยา สตุถริ อาฆาโต กโต.

อ.ความอาฆาต ในพระศาสนา อันเรา กระทำแล้ว ฯ

๒.มโต :ปนฺเถ ปติ มโต.

อ.สามี ตายแล้ว ในหนทาง ฯ

๓.ปหโต :กิมฺปน หเร ทุณฺณุจฺจเร ตยา มหาโมคคฺคฺลาโน ปฺรุมฺมํ ปหโต.

เว็ย แนะจฺจเรผู้อันโทษประทุษร้ายแล้ว ก็ อ.พระมหาโมคคัลล

ลานะ อันเจ้า ตีแล้ว ก่อน หรือ ฯ

ชาตุมี ร เป็นที่สุดมีกฎอีกข้อหนึ่งว่า ให้แปลง ต ปัจจัยเป็น อิณฺณ (ณฺณ)

แล้วลบที่สุดธาตุ เช่น ชิณฺณ, ติณฺณ, ปุณฺณ (ดูข้อ ๖ เพิ่มเติม)

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการซ้อน ต (ตต) แล้วลบที่สุดธาตุ

๓. ชาติผู้มี จ, ช, ฃ และ ท (บางชาติ) เป็นที่สุด เอาที่สุดชาติเป็น ต
(หรือช้อน ต แล้วลบที่สุดชาติก็ได้ตามมติของคัมภีร์ลัททนีติ)

 ชาติผู้มี จ เป็นที่สุด

lij+ต+ลี

ลิตโต

(อันเขา) รดแล้ว

muj+ต+ลี

มุตโต

พั้นแล้ว

vij+ต+ลี

วิวิตโต

สังัดแล้ว

 เฉพาะ วจ ชาติแปลง ว ของ วจ เป็น วุ ช้อน ต แล้วลบที่สุดชาติ

vaj+ต+ลี

วุตโต

(อันเขา) กล่าวแล้ว

ฐาตุมี ช เป็นที่สุด

ภุช+ต+ลี

ภุตโต

(อันเขา) กินแล้ว

จช+ต+ลี

จตโต

(อันเขา) สละแล้ว

ยุช+ต+ลี

ยุตโต

(อันเขา) ประกอบแล้ว

สช+ต+ลี

สตโต

ช้องแล้ว

รช+ต+ลี

รตโต

ยินดีแล้ว

ถัม+ภช+ต+ลี

สมภตโต

(อันเขา) ย้อมแล้ว

(อันเขา) คบดีแล้ว

ฐาตุมี ป เป็นที่สุด

คฺป+ต+ลี

คฺตฺโต

(อันเขา) คุ่มครองแล้ว

อป+ต+ลี

ปตฺโต

ถึงแล้ว, (อันเขา) บรรลุแล้ว

ตป+ต+ลี

ตตฺโต

ร้อนแล้ว

ลีป+ต+ลี

ลีตฺโต

(อันเขา) ฉาบทาแล้ว

อา+ทึป+ต+ลี

อาทิตฺโต

(อันไฟ) ไหม้แล้ว

นิ+ขิป+ต+ลี

นิกฺขิตฺโต

(อันเขา) เก็บแล้ว

อุ+ขิป+ต+ลี

อุกฺขิตฺโต

(อันเขา) ยกขึ้นแล้ว

ปริ+ขิป+ต+ลี

ปริกฺขิตฺโต

(อันเขา) แวดล้อมแล้ว

ฐาตุมี ท เป็นที่สุด

ป+มท+ต+ลี

ปมตฺโต

ประมาทแล้ว

น+ป+มท+ต+ลี

อปฺปมตฺโต

ไม่ประมาทแล้ว

อุ+มท+ต+ลี

อุมฺมตฺโต

บ้าแล้ว

มท+ต+ลี

มตฺโต

เมาแล้ว

ทา+ต+ลี

ทตฺโต

(อันเขา) ให้แล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. ภาตุตํ :สามเณเรน อิทาเนว ภาตุตํ ภาตุตํ.

ในกาลนี้ฉันท์เที่ยว อ.ภักตร อันสามเณร ฉันแล้ว.

๒. วุตโต :มนุทธาตุโก อุปาสโก เถเรนโว วุตโต.

อ.อุบาสก ผู้มีธาตุแห่งคนโง่ อันพระเถระ กล่าวแล้ว อย่างนี้.

๓. วุตตํ :ยํ อมเหหิ วุตตํ, ตเทวชาตํ.

อ.คำใด อันเรา ท. กล่าวแล้ว อ.คำนี้ฉันท์เที่ยว เกิดแล้ว.

๔.คุดตัม :จิตตัม คุดตต สุธาวหัง โหติ.

อ.จิต อัมอัมบุคคล คัมครองแล้ว เป็นคุณชาตินำมาซึ่งความสุข
ย่อมเป็น.

๕.อาสิตตัม :นาสาย โว เตลัม อาสิตตัม.

อ.น้ำมัน อัมท่าน ท. หยอดแล้ว ในจมูก หรือ.

การประกอบ ๓ ปัจจัย

ด้วยการคงธาตุและ ๓ ปัจจัยไว้ตามเดิม

๔.เอกสระธาตุที่เป็นสระ อา อิ อี อุ อู คงธาตุและ ต ปัจจัยไว้เดิม

 เอกสระธาตุที่เป็นสระ อา ลง ต ปัจจัยก็เป็นกิริยาได้อย่างง่าย ๆ

ญา+ต+ลี	ญาโต	(อันเขา) รู้แล้ว
ปฏี+ญา+ต+ลี	ปฏินญาโต	(อันเขา) ปฏิญญาแล้ว
นุหา+ต+ลี	นุหาโต	อาบแล้ว
ปฏี+อา+ขา+ต+ลี	ปจฺจกฺขาโต	(อันเขา) บอกเลิกแล้ว
ลัม+ขา+ต+ลี	สงฺขาโต	(อันเขา) น้บพร้อมแล้ว
สุ+อา+ขา+ต+ลี	สุวากฺขาโต	(อันเขา) กล่าวไว้ดีแล้ว
อา+ขา+ต+ลี	อกฺขาโต	(อันเขา) บอกแล้ว

 เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี ลง ต ปัจจัยก็เป็นกริยาได้อย่างง่าย ๆ

จิ+ต+ลี จิโต (อันเขา) สั่งสมแล้ว

ชิ+ต+ลี ชิโต (อันเขา) ชนแล้ว

อิ+ต+ลี อิโต ถึงแล้ว

 เอกสระธาตุที่เป็นสระ อี๊ ลง ต ปัจจัยก็เป็นกริยาได้อย่างง่าย ๆ

นี+ต+ลี นีโต (อันเขา) นำไปแล้ว

มิ+ต+ลี มิโต กลัวแล้ว

กิ+ต+ลี กิโต (อันเขา) ซื้อแล้ว

วิกุ+ต+ลี วิกุโต (อันเขา) ขายแล้ว

 เอกสระธาตุที่เป็นสระ อู ลง ต ปัจจัยก็เป็นกิริยาได้อย่างง่าย ๆ

สุ+ต+ลี

สุโต

(อันเขา) ฟังแล้ว

ฐ+ต+ลี

ฐโต

(อันเขา) กำจัดแล้ว

อา+วู+ต+ลี

อาวูโต

(อันเขา) ร้อยแล้ว

หุ+ต+ลี

หุโต

(อันเขา) บูชาแล้ว

จุ+ต+ลี

จุโต

เคลื่อนแล้ว

 เอกสระธาตุที่เป็นสระ อู ลง ต ปัจจัยก็เป็นกิริยาได้อย่างง่าย ๆ

ภู+ต+ลี

ภูโต

เป็นแล้ว

 แปลง อา ที่ ฐา ฐาตุเป็นต้น เป็น อิ และ อา ที่ ปา, คา ฐาตุเป็นต้น เป็น อี

ฐา+ต+ลี

ฐีโต

ยื่นแล้ว

ปติ+ฐา+ต+ลี

ปติฎฐีโต

ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว

นิ+ฐา+ต+ลี

นิฎฐีโต

จบแล้ว, สำเร็จแล้ว

ปา+ต+ลี

ปี้โต

(อันเขา) ดื่มแล้ว

คา+ต+ลี

คี้โต

(อันเขา) ดื่มแล้ว

สั+คา+ต+ลี

สุงคี้โต

(อันเขา) สวดแล้ว

 เฉพาะ ธา ธาตุ แปลง ฐ เป็น ห แปลงสระ อา เป็น อิ

นิ+ธา+ต+ลี นิหิโต (อันเขา) ผังไว้แล้ว

ป+นิ+ธา+ต+ลี ปณิหิโต (อันเขา) ตั้งไว้ดีแล้ว

สํ+อา+ธา+ต+ลี สสมาหิโต ตั้งมั่นดีแล้ว

สฺ+สํ+อา+ธา+ต+ลี สฺสสมาหิโต ตั้งมั่นดีแล้ว

โ+ธา+ต+ลี โหหิโต (อันเขา) ตั้งลงดีแล้ว

สฺ+นิ+ธา+ต+ลี สฺนิหิโต (อันเขา) ผังไว้ดีแล้ว

 เฉพาะ วา ธาตุ ที่มี นิ อุปสรรคอยู่หน้า แปลง อา เป็น อุ

นิ+วา+ต+ลี

นิพพุโต

ดับแล้ว, เย็นแล้ว, นิพพานแล้ว

ปริ+นิ+วา+ต+ลี

ปรินิพพุโต

ดับแล้ว, เย็นแล้ว, นิพพานแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. ญาโต : อชช มยา อยฺยานํ ญาณานุภาโว ญาโต.

ในวันนี้ อ. อานุภาพแห่งญาณ ของพระคุณเจ้า อันเรา รู้แล้ว.

๒. ชิโต : มยา ปน อชฺชตฺติโก โลภโจโร ชิโต.

ก็ อ. โจรคือความโลภ อันมีในภายใน อันเรา ชนະแล้ว.

๓. ชิตํ : ชิตํ เม.

อันเรา ชนະแล้ว.

ชิ ชาติตามปกติเป็นสกัมมชาติ แต่ถ้าประกอบเป็นเอกวจนะ นปฺงสกลิงค์
นิยมแปลเป็นภาวจาก ชาติอื่น ๆ เช่น จินฺต (คิด) ก็มีนัยเดียวกัน

๔.นิตา :นิตา เต ภิกขุ สาริปุตฺตโมคคฺลฺลาเนหิ.

อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ อัมพระสาริปุตฺรและพระโมคคัลลานะ ท.
นำไปแล้ว.

๕.นิตา :อมุหากัมฺ หิ เทวี ครุคพฺภา หตฺถิลิงฺคสกุณฺเณ นิตา.

จริงอยู่ อ.พระเทวี ผู้มีพระกรรมแก่ ของเรา ท. อัมหนักหัสดีลิงค์
(อัมหนักมีเพศเพียงดังเพศแห่งช้าง) นำไปแล้ว.

๖.สุโต :รตฺติภาเค เม เอวรูปุ นาม สทฺโท สุโต.

อ.เสียง ชื่อ อัมมีอย่างนี้เป็นรูป อัมเรา ฟังแล้ว ในส่วนแห่งราตรี.

๗.ฐิต

:เทวทูตตเถโร กุหิ นิสินโน वा ฐित वा.

๗.พระเทวทูตตเถโร นั่งแล้ว หรือ หรือว่า ยืนแล้ว ในที่ไหน.

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น อนุน, อินุน

แล้วลบที่สุทธาตุ

๕.ธาตุมี ท เป็นที่สุด แปลง ต เป็น อนฺ, อินฺ แล้วลบที่สุดธาตุ

 แปลง ต เป็น อนฺ (นฺ)

จท+ต+ลี

จนฺโน

(อันเขา) มุงแล้ว

สท+ต+ลี

สนฺโน

จมแล้ว

วิ+ป+สท+ต+ลี

วิปฺปสนฺโน

เลื่อมใสแล้ว

ฉิท+ต+ลี

ฉินฺโน

(อันเขา) ตัดแล้ว

ขาดแล้ว

ภิท+ต+ลี

ภินฺโน

(อันเขา) ตีแล้ว

แตกแล้ว

ปฏฺิ+ฉท+ต+ลี

อุ+ปท+ต+ลี

ลํ+อา+ปท+ต+ลี

อา+ปท+ต+ลี

ลํ+ปท+ต+ลี

สุ+ปฏฺิ+ปท+ต+ลี

นึ+ปท+ต+ลี

อุ+สท+ต+ลี

ปฏฺิจฉนฺโน

อุปฺปนฺโน

สมาปนฺโน

อาปนฺโน

สมฺปนฺโน

สุปฏฺิปนฺโน

นึปฺพนฺโน

อุสุสนฺโน

(อันเขา) ปกปิดแล้ว

เกิดขึ้นแล้ว

เข้าถึงแล้ว

(อันเขา) บรรลุแล้ว

ถึงแล้ว

ถึงพร้อมแล้ว

ปฏิบัติดีแล้ว

สำเร็จแล้ว (แปลง ป เป็น ผ)

หนาขึ้นแล้ว, เพิ่มขึ้นแล้ว

รฺท+ต+ลี

รฺทโน

ร้งให้แล้ว

รฺทโน

ร้งให้แล้ว

นึ+วิท+ต+ลี

นึพฺพินฺโน

เบือหน่ายแล้ว

นึ+สท+ต+ลี

นึสินฺโน

น้งแล้ว

 แปลง ต เป็น อินฺน

ทา+ต+ลี

ทินฺโน

(อันเขา) ให้แล้ว

ลํ+อา+ทา+ต+ลี

สมาทินฺโน

(อันเขา) สมาทานแล้ว

อา+ทา+ต+ลี

อาทินฺโน

(อันเขา) ถือเอาแล้ว

อุป+อา+ทา+ต+ลี

อุปาทินฺโน

(อันเขา) เข้าไปยึดมั่นแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.อุปปนฺโน :พุทฺโธ โลเก อุปปนฺโน.

อ.พระพุทธเจ้า เกิดขึ้นแล้ว ในโลก.

๒.ปสฺนฺโน :ยกุโข อิมํ ฌมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสฺนฺโน.

อ.ยักษ์ ฟังแล้ว ซึ่งธรรมเทศนา เลื่อมใสแล้ว.

๓.ทินฺโน :เทว ตุมฺเหหิ เม วโร ทินฺโน.

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.พร อันพระองค์ ท. ให้แล้ว
แก้หม่อมฉัน.

๔. ทินนํ

: ภาณเต มยา มหาชนํ สมหาเปตฺวา อิํ ทานํ ทินนํ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ทาน นี้ อันข้าพเจ้า ชักชวนแล้ว
ซึ่งมหาชน ถวายแล้ว.

๕. สุปฺปิปนฺโน : สุปฺปิปนฺโน วตฺสฺส ภควโต สาวกสงฺโฆ.

อ. หมู่แห่งสาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
ปฏิบัติดีแล้ว หนอ.

๖. ภินฺโน

: ภินฺโน ภิกฺขุสงฺโฆ.

อ. หมู่แห่งภิกษุ แตกกันแล้ว.

๗.ภินโน

:โจเรหิ อสุกวิถียํ อสุกสุมี นาม เคเห อุมมุงโค ภินโน.
อ.อุโมงค์ ในเรือน ชื่อโน้น ในถนนโน้น อันโจร ท.
ทำลายแล้ว.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น อิทธิพล
แล้วลบที่สุทธาตุ

๖.ธาตุมี ร เป็นที่สุดแปลง ต เป็น อิณฺณ, ณฺณ แล้วลบที่สุดธาตุ

ชร+ต+ลี

ชิณฺโน

แก่แล้ว

ตฺร+ต+ลี

ติณฺโน

(อันเขา) ข้ามแล้ว

สฺ+จฺร+ต+ลี

สฺจฺฉิณฺโน

(อันเขา) ประพฤติดีแล้ว

อา+กิริ+ต+ลี

อากิณฺโน

(อันเขา) เกื่อนก่ล่นแล้ว

โ+กิริ+ต+ลี

โ+กิณฺโน

(อันเขา) เก็ยลงแล้ว

วิ+กิริ+ต+ลี

วิกฺกิณฺโน

(อันเขา) ไปรยแล้ว

ปฺร+ต+ลี

ปฺรณฺโน

เต็มแล้ว

ปฺริ+ปฺร+ต+ลี

ปฺริปฺรณฺโน

เต็มรอบแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. ชินฺโน

:ภควา ภนฺเต เอตฺรหิ ชินฺโน วุฑฺฒโธ มหฺลลโก โหติ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลนี้ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นผู้ชราแล้ว เป็นผู้เฒ่าแล้ว เป็นคนแก่ ย่อมเป็น.

๒. สุจินฺโน

:ธมฺโม สุจินฺโน สุขมาวหาติ.

อ.ธรรม อันอันบุคคล ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำมา ซึ่งความสุข

๓. อาจินฺนํ

:อตฺถล โปธาณโต ปฏฺฐาย อาจินฺนเมเวตํ (นินฺทนปสฺสันนํ).

ดูก่อนอตุลละ อ.การนินทาและการสรรเสริญนั้น อันบุคคล
ประพฤติแล้วนั้นเที่ยว จำเต็ม แต่โบราณกาล.

๔.ปริพฺรณฺณา :ปริพฺรณฺณา อยฺเย ปาตี ปุเวหิ.

ข้าแต่แม่เจ้า อ.เถาต บริบูรณ์แล้ว ด้วยขนม ท.

๕.ปริพฺรณฺณํ :สงฺฆรกฺขิต มยฺหํ จีวรํ ปริพฺรณฺณํ.

ดูก่อนสังฆรักขิต อ.จีวร ของเรา บริบูรณ์แล้ว.

๖.ติณฺโณ :ยสฺส ตินฺโณ กามปงฺโก. (กัมมวาทก)

อ.เปือกตมคือกาม อันบุคคลใด ข้ามได้แล้ว.

๗.ติณฺโณ :ตินฺโณหํ ตาเรยฺยํ. (กัตตวาทก)

อ.เรา ข้ามแล้ว ยังบุคคลอื่น ฟังให้ข้าม.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น อนุ
แล้วลบที่สุทธาตุ

๗.ธาตุมี ส เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฐ (ตฺถ) แล้วลบพยัญชนะที่สุดธาตุ
(หรือแปลงที่สุดธาตุกับ ต ปัจจุบันเป็น ฐ ก็ได้ตามมติของคัมภีร์สหทนต์)

ตฺส+ต+ลี

ตฺฐโฐ

ยินดีแล้ว

ป+วิส+ต+ลี

ปวิฐโฐ

เข้าไปแล้ว

นส+ต+ลี

นฐโฐ

ฉิบหายแล้ว

ปัส+วส+ต+ลี

ปวิฐโฐ

(อันเขา) บดแล้ว

ทํส+ต+ลี

ทฐโฐ, ทฐโฐ

(อันเขา) กัดแล้ว

มุส+ต+ลี

มุฐโฐ

(อันเขา) กระทบแล้ว

ป+สํส+ต+ลี

ปสฐโฐ, ปสตุโถ

(อันเขา) สรรเสริญแล้ว

อิส+ต+ลี


อิฏฺฏโฏ

(อันเขา) ปรารถนาแล้ว

นิ+วส+ต+ลี

นิวตฺถโถ

(อันเขา) นุ่งห่มแล้ว

 ท้าย ปุจฺฉ, ภาชฺช, หนฺส ธาตุ แปลง ต เป็น ฏฺฏ แล้วลบพยัญชนะ
 ที่สุดธาตุ (หรือแปลงที่สุดธาตุกับ ต ปัจจัยเป็น ฏฺฏ ก็ได้ตามมติของ
 คัมภีร์สหนิตติ)

ปุจฺฉ+ต+ลี

ปุฏฺฏโฏ

(อันเขา) ถาถามแล้ว

ภาชฺช+ต+ลี

ภาฏฺฏโฏ

(อันเขา) หักแล้ว

หนฺส+ต+ลี

หฏฺฏโฏ

ร่าเริงแล้ว

ลํ+สช+ต+ลี

ลํสชฺชโฏ

ระคนแล้ว

 แปลงสระ อ ที่ ยช ชาติเป็น อิ ได้เมื่อแปลง ต ปัจจุบันเป็น ฏฐ
ยช+ต+ลี ยิฏฐโฐ (อันเขา) บุษาลแล้ว
(แปลง อ ที่ ย เป็น อิ)

 ท้าย วล ชาติ แปลง ต ปัจจุบันกับที่สุดชาติเป็น อุตถ
วล+ต+ลี วุตโถ อยู่แล้ว

 แปลง ว ของ วล ชาติเป็น อุ ได้ (แล้วลง ว อาคม)

วล+ต+ลี วูตีต้ อยู่แล้ว

วล+ต+ลี อุฏฐโฐ อยู่แล้ว

วูฏฐโฐ อยู่แล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ปวิญญา

:ตว ปริวาริตุธิโย วตถาลงการเ อเตเมตวา เวเคน สาลัม ปวิญญา.

อ.หญิงผู้เป็นบริวาร ท. ของเจ้า ยั่งผ้าและเครื่องประดับ ท.

ไม่ให้เปียกแล้ว เข้าไปแล้ว สูศาลา โดยเร็ว ๆ

๒.นญฺโฐ

:ภนเต มม จีวรํ นิสฺสาย โส อูปาสโก นญฺโฐ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อุบาสก นั้น ฉิบหายแล้ว เพราะ

อาคัย ซึ่งจีวร ของข้าพเจ้า ๆ

๓.ปฏฐา

:ตยา พหุ ปณฺหา ปฏฐา; มยฺปิ เอกํ ปุจฺฉาม, วิสฺสชฺเชสฺสตี โน
อ.ปัญฺหา ท. อํนมาก อํนํทํน ถามแล้ວ, แมํ อ.เรา จักถาม
ซึ่งปัญฺหา หนึ่ง, อ.ทํน จักตอบ แก่ข้าพเจ้า หรือ ๑

๔.กิลิฏฺฐ

:อิมํ สรริํ นิสฺสาย เอวฺรุโป ปริสฺสุทฺโธ สาฏฺโก ปกตี ชหิตฺวา
กิลิฏฺฐ ชาโต.

อ.ผ้าสาฎก อํนหมดจดรอบแล้ວ อํนมื่ออย่างนี้เป็นรูป ละแล้ວ
ซึ่งปกตี เป็นผ้าเศร่าหมองแล้ວ เกิดแล้ວ เพราะอาศัย
ซึ่งสรริระ นี้

๕.นิวิฏฐ์

:ภทฺโร อสุโส ปมาทมาคम्म กสาย นิวิฏฐ์.

อ.ม้า ตัวเจริญ อาศัยแล้ว ซึ่งความประมาท อันนายสารถิ
หวาดแล้ว ด้วยแล้ว ฯ

๖.วุตถเ

:สตถา ยสุส วิหาระ วุตถเ โหติ, ตสเสว ฆรทฺวาเร ปิณฑาย จรติ.

อ.พระศาสดา เป็นผู้ประทับอยู่แล้ว ในวิหาร ของเศรษฐี ใด
ย่อมเป็น, ย่อมเสด็จเที่ยวไป เพื่อก่อนข้าว ที่ประตูแห่งเรือน
ของเศรษฐี นั้นนั้นเที่ยว.

๗.วุตถา

:อสุสา กุจฺฉิยํ วุตถา เทว ปุตฺตา อเหตุ.

อ.บุตร ท. สอง ผู้อยู่แล้ว ในท้อง ของหญิงนั้น ได้มีแล้ว.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น ทุ
แล้วลบที่สุทธาตุ

๘.ธาตุมี ๘, ๙ และ ๑๐ (บางธาตุ) เป็นที่สุด แปลง ๓ เป็น ๗ แล้วลบ
พยัญชนะที่สุดธาตุ

 ธาตุมี ๘ เป็นที่สุดธาตุ

พฺร+๓+ลี

พฺรฺ

(อันเขา) รู้แล้ว

กฺร+๓+ลี

กฺรฺ

โกรธแล้ว

รฺร+๓+ลี

รฺรฺ

(อันเขา) ปิดแล้ว

นฺ+รฺร+๓+ลี

นฺรฺรฺ

ดับแล้ว, ตายแล้ว

พฺนฺ+๓+ลี

พฺนฺ

(อันเขา) มัดแล้ว

ปฺรฺ+พฺนฺ+๓+ลี

ปฺรฺพฺนฺ

เนื่องเฉพาะแล้ว

คิฐ+ต+ลี

สุฐ+ต+ลี

ปริ+สุฐ+ต+ลี

ลีฐ+ต+ลี

วิฐ+ต+ลี

ปฏฺฐิ+วิฐ+ต+ลี

คิทฺโธ

สุทฺโธ

ปริสุทฺโธ

ลีทฺโธ

วิทฺโธ

ปฏฺฐิวิทฺโธ

กำหนดแล้ว, ยินดีแล้ว

หมดจดแล้ว

หมดจกรอบแล้ว

สำเร็จแล้ว

(อันเขา) เเทงแล้ว

(อันเขา) เเทงตลอดแล้ว

 ชาติผู้มี ภา เป็นที่สูงสุดชาติ

ลภา+ต+ลี

ลทฺโธ

(อันเขา) ได้แล้ว

ลุมภา+ต+ลี

ลุมทฺโธ

โลกแล้ว

อา+รภา+ต+ลี

อารทฺโธ

(อันเขา) ปรากรมแล้ว

 ชาติผู้มี ห เป็นที่สูงสุดชาติ

สํ+นห+ต+ลี

สนนทฺโธ

(อันเขา) ผูกแล้ว

โธ+นห+ต+ลี

โธนทฺโธ

(อันเขา) ห่อหุ้มแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ลหุโ

:มหนโต เตน (โจเรน) กลุยาณमितโต ลหุโ.

อ.กัลยาณมิตร ผู้ใหญ่ อันโจรนั้น ได้แล้ว ๑

๒.ลหุธา

:มยา เอตํ นิสฺสาย อัย สมฺปตฺติ ลหุธา.

อ.สมบัติ นี้ อันเรา อาศัยแล้ว ซึ่งพระเถระนั้น ได้แล้ว ๑

๓.พหุโ

:อหํ ปน ปญฺจหิ กามคฺเณหิ พหุโ.

ก็ อ.ข้าพเจ้า อันกามคุณ ๓. ห้า มัดแล้ว.

๔.ปริสุหุโ

:ปริสุหุโ จวิวนฺโณ ปริโยทาโต.

อ.สี่แห่งผิว หมดจดรอบแล้ว ผุดผ่องรอบแล้ว.

๕. กุฑูธา :ราชาโน นาม จณฺฐา สกั กุฑูธา หตฺถปาทาทีจฺเจทเนน พหุํปิ
อนตฺถํ กโรนฺติ.

ชื่อ อ.พระราช ท. เป็นผู้ดูร้าย เป็น ก๊วแล้ว คราวเดียว
ยอมกระทำ ซึ่งความฉิบหายไม่ใช่ประโยชน์ แม้มาก ด้วย
การตัดซึ่งอวัยวะมีมือและเท้าเป็นต้น ฯ

๖. สนนทฺโร :สนนทฺโร ขตฺติโย ตปติ.

อ.กษัตริย์ ผู้ผูกเงาะแล้ว ย่อมรุ่งเรือง.

๗.ปฏิวัติ

:มหाराช มยา ตีส ปารมโย ปุเรตฺวา มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชิตฺวา
ตุมุหาทิสานํ กงฺขาเจทนตฺถเมว สพฺพญญุตญฺยานํ ปฏิวัติ.
ดูก่อนมหาบพิตร อ.พระสัพพัญญุตญาณ อันอามภาพ
ยังบารมี ท. สามสิบ ให้เต็มแล้ว บริจาคแล้ว ซึ่งมหาบริจาค ท.
แทงตลอดแล้ว เพื่ออันตัดซึ่งความสงสัย แห่งชน ท. ผู้เชื่อกับ
ด้วยพระองค์นั้นเทียว.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น ชุด
แล้วลบที่สุทธาตุ

๙.ธาตุมี ม เป็นที่สุด แปลง ต เป็น นุต แล้วลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

ป+กม+ต+ลี

ปกฺกนฺโต

หลีกไปแล้ว

โอ+กม+ต+ลี

โอกกฺกนฺโต

ก้าวลงแล้ว

ปฏฺฐิ+กม+ต+ลี

ปฏฺฐิกฺกนฺโต

ถอยกลับแล้ว

ลํ+กม+ต+ลี

ลํกฺกนฺโต

เคลื่อนออกแล้ว

ทม+ต+ลี

ทนฺโต

(อันเขา) ฝีกแล้ว

วิ+ภม+ติ+ลี

วิพฺภนฺโต

ลี้กแล้ว

สม+ต+ลี

สนฺโต

สงบแล้ว

ติม+ต+ลี

ตินฺโต

เปี้ยกแล้ว, ชุ่มแล้ว

วมุ+ต+ลี

วนุโต

(อันเขา) คลายแล้ว

กิลม+ต+ลี

กิลนุโต

เหน็ดเหนื่อยแล้ว,

บอบช้ำแล้ว

นิ+กม+ต+ลี

นิกขนุโต*

ออกไปแล้ว

*แปลง ก ที่ กม ชาติเป็น ข ได้เมื่อมี นิ อุปสัคอยู่หน้า

ประโยคตัวอย่าง

๑. ปกขุนโต : เหวตโต สตถารา โอวาทิตปี สตถุ วจน อุนาหยิตวา ปกขุนโต.
อ. พระเทวทัตต์ อันพระศาสดา แม้กล่าวสอนแล้ว ไม่เอื้อเฟื้อแล้ว
ซึ่งคำสอน ของพระศาสดา หลีกไปแล้ว ฯ

๒. นิกขนโต : อหํ นิพพเมตติโก หุตฺวา ตีณิ รตนานิ อุกฺกิสฺส นิกขนโต.
อ. เรา เป็นผู้ไม่มีความสงสัย เป็น เจาะจงแล้ว ซึ่งรัตนะ ท. ๓
ออกบวชแล้ว ฯ

๓.ปฏิกุณฺโตะ :อรุทฺโกปิ ตเถว ปฏิกุณฺโตะ อฏฺฐาสิ.

แม่ อ.ยักษ์เชื่อว่าอรุทกะ ถอยกลับแล้ว อย่างนั้นนั่นเหียวได้ ยืนแล้ว.

๔.กิลนฺโตะ :ทารโก วาเรน ปริวตฺติยมาโน กิลนฺโตะ ปิตุ หตฺเถ นิตฺทายิ.

อ. เด็ก (อันมารดาและบิดา ท.) พลัดเปลี่ยนกันอยู่ โดยวาระ บอบช้ำแล้ว ประพฤติ หลับแล้ว ในมือ ของบิดา ฯ

๕.ทนฺโตะ :ทนฺโตะ เสฏฺฐโณ มนุสฺเสสุ (โหติ).

ในมนุษย์ ท. ทนา อ.มนุษย์ ผู้ฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ ย่อมเป็น.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น พู่ห
แล้วลบที่สุทธาตุ

๑๐.ธาตุมี ห, ฐ เป็นที่สุด (เว้น ทห, นห ธาตุ) แปลง ต เป็น พุห แล้วลบ
ที่สุดธาตุ (หรือแปลง ห เป็น พุ แปลง ต เป็น ห ตามมติคัมภีร์สัททนีติ)

ธาตุที่มี ห เป็นที่สุดธาตุ

รห+ต+ลี

รพุโ

งอกแล้ว

มฺห+ต+ลี

มฺพุโ

หลงแล้ว

วห+ต+ลี

วพุโ

(อันน้ำ) พัดไปแล้ว

คห+ต+ลี

คพุโ

(อันเขา) ปิดแล้ว

ธาตุที่มี ฐ เป็นที่สุดธาตุ

อุ+พาธ+ต+ลี

อุพพาพุโ

(อันเขา) เบียดเบี่ยนแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. วุฒิโท

:เอโก เม ปุตโต เสนเน คหิตโต, เอโก อุตเทน วุฒิโท ฯ

อ.บุตร คนหนึ่ง ของเรา อันเหยี่ยว จับไปแล้ว, อ.บุตร คนหนึ่ง
อันน้ำพัดไปแล้ว ฯ

๒. วิรุฬหิ

:ตสฺส นาคสฺส วิปฺปวาเสน วิรุฬฺหิ สลฺลกีโย จ กุฏฺฐา จ ฯ

อ.ต้นอ้อย ช้าง ท. ด้วย อ.ไม้ไผ่กม้น ท. ด้วย งอกขึ้นแล้ว
เพราะอันอยู่ปราศแห่งช้างตัวประเสริฐ นั้น.

๓.อุพฺพาทํหํ :เตน ภิกฺขุปี ภิกฺขุณีโยปี อุพฺพาทํหํ โหนฺติ.

เพราะเหตุนั้น แม่ อ.ภิกษุ ท. แม่ อ.ภิกษุณี ท. เป็นผู้
(อันบรรพชิตเหล่านั้น) เบียดเบียนแล้ว ย่อมเป็น.


๔.มฺพฺหสฺส :มฺพฺหสฺส โหติ อวกตฺตมิตํ ปทํ.

อ. รอยเท้า ของบุคคล ผู้หลงแล้ว เป็นรอยเท้าคร่าลงแล้ว
(เว้าลง) ย่อมเป็น.

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการลง อี อาคมหน้า ต ปัจจัย

๑๐. อเนกสัระธาตุที่ไม่มีกฏบังคับเป็นกรณีพิเศษ หรือไม่ประสงค์จะ
ประกอบรูปกิริยาตามกฏต่าง ๆ ให้ลง อิ อากมหน้ำ ต ปัจจัย

 อเนกสัระธาตุ (เว้นหมวด จุร) ไม่ต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุ

ภาส+อิ+ต+ลี ภาสีโต (อันเขา) กล่าวแล้ว

คห+อิ+ต+ลี คหีโต (อันเขา) รับแล้ว

ขาท+อิ+ต+ลี ขาทีโต (อันเขา) กินแล้ว

วิ+รห+อิ+ต+ลี วิรหีโต เว้นแล้ว

รกข+อิ+ต+ลี รกขีโต (อันเขา) รักษาแล้ว

ป+ฆร+อิ+ต+ลี ปคฺขริโต ไหลออกแล้ว

 อเนกัสระธาตุหมวด จุร ต້องลง เณ, ฅนย บัจจัยเพ็อพฤทธิัสระต้นธาตุ

ทิส+เณ+อิ+ต+สิ	เทสิโต	(อันเขา) แสดงแล้ว
ฆุส+เณ+อิ+ต+สิ	โฆสิโต	(อันเขา) ประกาศแล้ว
คูป+เณ+อิ+ต+สิ	โคปิโต	(อันเขา) คุ่มครองแล้ว
จุท+เณ+อิ+ต+สิ	โจทิตโต	(อันเขา) ทักท้วงแล้ว
ปฤถ+เณ+อิ+ต+สิ	โปถิตโต	(อันเขา) โบายแล้ว
ปฺุส+เณ+อิ+ต+สิ	โปสิโต	(อันเขา) เลี้ยงแล้ว
อา+รฺุจ+เณ+อิ+ต+สิ	อาโรจิตโต	(อันเขา) กล่าวแล้ว
กถ+เณ+อิ+ต+สิ	กถิตโต	(อันเขา) กล่าวแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ภาสีโต :สารีบุตร อชช มยา เอตตโก นาม ฌโม ภาสีโต.

ดูก่อนสารีบุตร ในวันนี้ อ.ธรรม ชื่อว่า มีประมาณเท่านี้ อันเรา
กล่าวแล้ว.

๒.เทสีโต :สตถารา หิ สณฺหสุขุมํ ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา อาทิมชฺฌปริโยสาน-
กฺลฺยาณฌมฺโม เทสีโต.

จริงอยู่ อ.ธรรมอันงดงามในเบื้องต้นและท่ามกลางและที่สุด
อันพระศาสดา ยกขึ้นแล้ว สู่ไตรลักษณ์ อันละเอียดและสุขุม
แสดงแล้ว.

๓.เปสิต

:ภนเต มยา เตล ปจิตวา เปสิต.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.น้ำมัน อันกระผม หุงแล้ว ส่งไปแล้ว.

๔.กถิต

:เตน เถเรนโน อปฺปมตฺตโกว ฌมฺโม กถิต.

อ.ธรรม อันมีประมาณน้อย เทียว อันพระอาณนท ก่อแล้ว
แก่เรา ท.

๕.ชาติโต,

:โส ทารโก ตตฺถ สุนชาติหิ วา ชาติโต อมฺนุสฺเสน วา ปหริโต
มริสฺสตี.

อ.เด็ก นั้น อันสัตว์ ท. มีสุนัขเป็นต้น กัดแล้ว หรือ หรือว่า
อันอมนุษย์ เบียดเบียนแล้ว จักตาย ในที่นั้น ๆ

๖.อภิสิทธิ์ :อิริยา การเอนหา อิริยา อภิสิทธิ์.

อ.อาตมภาพ อันดาบส นี้ แข่งแล้ว ด้วยเหตุนี้.

๗.ปุจฉิต :ต (การณ) เม อุกุขาหิ ปุจฉิต.

อ.ท่าน อันข้าพเจ้า ถามาแล้ว จงบอก ซึ่งเหตุนี้ แก่ข้าพเจ้า.

๘.โฆสิต :โฆติ ฆมมสุสวณ โฆสิต.

แนะนำผู้เจริญ อ.การฟังซึ่งธรรม อันบุคคล ป่าวประกาศแล้ว.

๙.ปพุพชิต :อหิ ทุกุขา มุจจิตุกาโม ปพุพชิต.

อ.เรา ผู้ใคร่เพื่อพ้นจากความทุกข์ บวชแล้ว.

หลักการประกอบ ต ปัจจุบัน

แบบพิเศษ

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัย เป็น ๆ

๑.ธาตุมี ฌ และ ห เป็นที่สุด แปลง ต ปัจจัยกับที่สุดธาตุเป็น ฑฒ

วฑฒ+ต+ลี

วฑฒ

เจริญแล้ว,

เด่าแล้ว

(แปลง ว เป็น ฑ)

ทท+ต+ลี

ทฑฒ

(อันไฟ) ไหม้แล้ว

ในสัททนีติอธิบายไว้ว่า ให้แปลง ต ปัจจัยเป็น ฌ ก่อน จากนั้นหลักการ
ซ้อนพยัญชนะสังโยคจะบังคับให้ต้องแปลง ฌ, ห เป็น ฑ โดยอัตโนมัติ

ประโยคตัวอย่าง

๑. วุฑฒา : สัตต ตุर्व วสุสस्ता อิธาคตา, ชินุณา จ วุฑฒา จ ตหิ ภาวิสุสสิ.
อ.ท่าน ผู้มีร้อยแห่งกาลฝน เจ็ด มาแล้ว ในวิมานนี้, อ.ท่าน
ผู้แก่แล้ว ผู้เฒ่าแล้ว จักมี ในโลกนั้น ทำไม.
๒. ททโฒ : อิทานิ เต เทวตาย อูปริ วามปสุเส รุกุโข อคคินา ททโฒ.
ในกาลนี้ อ.ต้นไม้ ณ ข้างเบื้องซ้าย ในเบื้องบน แห่งเทวดา
ของท่าน อันไฟไหม้แล้ว.

๓.ททุฒานิ :อุปสาฬหกนามานํ สหสฺसानิ จตฺตทฺทส อสฺมि ปเทเส ททุฒานิ.
อ.พัน ท. ลิปสี แห่งพราหมณ์ ท. ผู้มีนามว่า อุปสาฬหะ อันไฟ
ไหม้แล้ว ในประเทศ นี้.

๔.ททุฒํ :อิธ ฆนฺเต รณฺโณ อฺเทนสฺส อฺยฺยานคตสฺส อนฺเตปรํ ททุฒํ.
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ภายในแห่งวัง ของพระราชาพระนาม
ว่าอุเทน ในเมืองชื่อว่าโกสัมพี นี้ ผู้เสด็จไปแล้วสู่อุทยาน
อันไฟ ไหม้แล้ว.

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการแปลง ต ปัจจัย เป็น กุข, กุก

๒.ลงหลัง สุส, ปจ, มุจ, สก แปลง ต ปัจจัยเป็น กุ, กุข แล้วลบที่สุดธาต

สุส+ต+ติ

สุกฺโข

แห้งแล้ว

ปจ+ต+ติ

ปกฺโก

สุกแล้ว

(อันเขา) หุงแล้ว

โอ+มุจ+ต+ติ

โอมุกฺโก

(อันเขา) ถอดแล้ว, แก้วแล้ว

ปฏฺิ+มุจ+ต+ติ

ปฏฺิมุกฺโก

สวมนแล้ว

(อันเขา) สวมนแล้ว

สก+ต+ติ

สกุโก

กล้าแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. สุกุไซ

: อยัม สโร สุกุไซ อโนทโก โหติ.

อ.สระ นี้ แห้งแล้ว เป็นสระไม่มีน้ำ ย่อมเป็น.

๒. ปกุกโก

: เสฏฐิเคเห จ ปญจนนัม ชนानัม นาฬิโกทโนว (ปุกุคเลน) ปกุกโก.

อนึ่ง อ.ข้าวสุกอันมีทะนานเป็นประมาณ เทียว (อันบุคคล)

หุงแล้ว เพื่อชน ท. ห้า ในเรือนของเศรษฐี.

๓.ปกุกา

:มาคนุทียา ปกุกุฏฐิตเตเลน ปกุกา.

อ.นางมาคันทียา อัคราชบุรุษ ท. ทอดแล้ว ด้วยน้ำมันอันดีอด
พลาณแล้ว.

๔.ปฐิมุกกา

:อภุฏฐปริกุขารา กาเย ปฐิมุกกา อเหตุ.

อ.บริหาร ท. เปด เป็นของสามเข้าแล้ว ที่ร่างกายเทียว ได้เป็นแล้ว.

การประกอบ ต ปัจจุบัน
ด้วยการแปลง ชน ชาติ เป็น ชา

๓.ลงหลัง ชน ชาติ แปลงพยัญชนะที่สูงสุดชาติ (น) เป็น อา

ชน+ต+ลี

ชาติ

เกิดแล้ว

วิ+ชน+ต+ลี

วิชาตา

คลอดแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ชาโต

:จตุราสีติยา ปาณสหัสฐานํ ฌมมาภิสสมโย ชาโต.

อ.การรู้ตลอดเฉพาะซึ่งธรรม เกิดแล้ว เก่งพันแห่งสัตว์ ท.
แปดสิบสี่.

:อถ เสฏฺฐิโน โรโค พลวา ชาโต.

ครั้งนั้น อ.โรค ของเศรษฐี เป็นโรคมีกำลัง เกิดแล้ว. (อาการหนัก)

:เตน กมฺเมน อัยฺ (จุฬปฺนถโก) ปพฺพชิตฺวาว ทนฺโร ชาโต.

อ.พระจุฬปันถกะ นี้ บวชแล้ว เทียว เป็นคนโง่ เกิดแล้ว
เพราะกรรมนั้น.

๒.วิชาตา

:สาทุกยราชธิดา วาสภขัตติยา ปุตตัม วิชาตา.

อ.พระนางวาสภขัตติยา ผู้เป็นพระราชธิดาของเจ้าศากยะ ทรง
ประสูติแล้ว ซึ่งพระโอรส.

:อัยมม ธิดา ปฐมปุตตกัม วิชาตา ภวิสฺสตี อภิภูจฺจุปฺพพมรณา.

อ.ธิดา ของเรา นี้ เป็นผู้คลอดแล้ว ซึ่งบุตรชายคนที่หนึ่ง เป็น
ผู้มีความตายอันไม่เคยเห็นแล้ว จักเป็น.

การประกอบ ต ปัจจุบัน
ด้วยการแปลง เค ธาตุ เป็น คี

๔.ลงหลัง เค ชาติ แปลง เค เป็น คี

เค+ต+ลี

คีโต

(อันเขา) ชับร้องแล้ว

ลัม+เค+ต+ลี

สงคีโต

(อันเขา) ชับสวดแล้ว

 แปลง เอ ที่ เค เป็น อาย บ้างก็ได้ แต่ต้องลง อิ อากมหนำ ๓ ปัจจัย

เค+ต+ลี

คายิตา

(อันเขา) ชับร้องแล้ว

ลัม+เค+ต+ลี

สงคายีโต

(อันเขา) ชับร้องแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. คายิเต

: อุตฺตฺร ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต, (นาคมาณวิกา) อิมสฺส เต
คิตฺสฺส อิมํ ปฏิคิตํ คายิสฺสตี.

ดูก่อนอุตฺตฺระ ครั้นเมื่อเพลงขับ นี้ อันเธอ ขับแล้ว, (อ.นางนาค
มาณวิกา นั้น) จักขับ ซึ่งเพลงขับตอบ ต่อเพลงขับ นี้ ของเธอ.

๒. สงฺคีตานิ

: อรหนฺเตหิ ติปิฎฺฎกา นิ สงฺคีตานิ.

อ. พระไตรปิฎก อันพระอรหันต์ ท. ร้อยกรองแล้ว.

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการพหุทธิ์สระต้นธาตุนองธาตุนในหมวด ภู

๕. ชาติบางตัวให้พจนานุกรมสระต้นชาติได้เหมือนอนาชาต เช่น

อป+อิ+ต+ลี

อเปโต

ไปปราศแล้ว

อุป+อิ+ต+ลี

อุปโต

เข้าถึงแล้ว, ประกอบแล้ว,
เพียบพร้อมแล้ว

รุต+ต+ลี

โรติโต

ร้องให้แล้ว

(นิยมใช้เป็นนามว่า การร้องให้)

อา+กุต+ต+ลี

อกุโกสิโต

(อันเขา) ดำแล้ว

ป+กุต+ต+ลี

ปกุโกสิโต

(อันเขา) เรียกแล้ว

ป+มุต+ต+ลี

ปโมติโต

รำเริงแล้ว, ยินดีแล้ว

อนฺ+มฺท+ต+ลี

รฺจ+ต+ลี

ปฺส+ต+ลี

อนฺโมทิต

โรจิต

โปลิต

(อันเขา) อนฺโมทนาแล้ว

ชอบใจแล้ว, รุ่งเรืองแล้ว

(อันเขา) เลี้ยงแล้ว

๑.อเปโต :อนิกุกสาโว กาสาวัง โย วตถัง ปริทเทสุสติ
อเปโต ทมสจฺเจน, น โส กาสาวมรหติ.

อ.บุคคลใด เป็นผู้มีกิเลสเพียงตั้งน้ำผาดอันไม่ออกไปแล้ว (เป็น) ผู้ไปปราศ
แล้ว จากทมะและสังขะ จักนุ่งห่ม ซึ่งผ้ากาสาอะ, อ.บุคคลนั้น ย่อมไม่ควร
(เพื่ออันนุ่งห่ม) ซึ่งผ้ากาสาอะ.

๒.อุเปโต :โย จ วนตกสาวสุส สีเลส สุสมาหิต
อุเปโต ทมสจฺเจน, ส เว กาสาวมรหติ.

ส่วนว่า อ. บุคคลใด เป็นผู้มีกิเลสเพียงดั่งน้ำฟาดอันคายนแล้ว เป็นผู้ตั้งมั่น
ดีแล้ว ในศีล ท. เป็นผู้พร้อมพร้อมแล้ว ด้วยทมะและสังขะ ฟังเป็น, อ.บุคคล
นั้น แล ย่อมควร (เพื่ออันนุ่งห่ม) ซึ่งผ้ากาสาจะ

๓.อกุโกลีโต :อยุยิกาย เม ฆนฺเต อุปชฺฌาโย อกุโกลีโต.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อุปชฌาย์ ของข้าพระองค์ อันย่า ด่าแล้ว

๔.ปกุโกลีโต :อาจริย มชฺฌิมยามสมนฺนฺตเร มหฺนฺตา เภรวสฺสทฺทา สฺฐตา, เตน
เม ตวํ ปกุโกลีโต.

ข้าแต่ท่านอาจารย์ อ.เสียงอันอันบุคคลพึงกลัว พ. อันดัง อันธา
พึงแล้ว ในระหว่างแห่งมัชฌิมยาม, เพราะเหตุนั้น อ.ท่าน อันธา
เรียกแล้ว.

๕.โปลีโต :สุวณฺณสาเมน มาตาปิตโร โปลีตา.

อ.มารดาและบิดา พ. อันสุวรรณสาม เลี้ยงดูแล้ว

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการลบสระที่สุกดธาตุของ ฌัส, ตุรส, ฆส ชาติ

๖. เฉพาะ ฅัฒ และ ตุรฒ ฉาตุ ลบสระที่สูงสุด และลบนิคคหิตที่ ฅัฒ

ฅัฒ+ต+ลึ

ฅลฺโต

(อ้นเขา) กำจัดแล้ว

วึ+ฅัฒ+ต+ลึ

วึหฺลฺโต

(อ้นเขา) ขจัดแล้ว

อุ+ฅัฒ+ต+ลึ

อุหฺลฺโต

(อ้นเขา) ห่อหุ้มแล้ว
ขึ้นไปแล้ว

อุ+ตุรฒ+ต+ลึ

อุตุรลฺโต

สะดุ้งแล้ว

อุตุราลฺโต

สะดุ้งแล้ว

ฆฒ+ต+ลึ

ฆลฺโต

กลืนกินแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.วิทูรสุต... :ปัสสเถ โภ อิมํ สริริํ ตตฺถ ตตฺถ วิทูรสุตจมฺมํ กพรโครูปํ วย
อสุจึ ทฺคฺคณฺธํ ปฏิกฺกุลํ.

ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท. (อ.ท่าน ท.) จงดู ซึ่งสรีระ นี้ มีหนัง
อันไฟ ขจัดแล้ว ในที่นั้น ๆ ราวกะว่าแม่โคต่าง อันไม่สะอาด
มีกลิ่นชั่ว อันสกปรก

๒.อุทฺตสุตํ :อุทฺตสุตํ อรุณํ.

อ.อรุณ ขึ้นไปแล้ว.

๓.อุตุรสุต... :ราชา นินทุทำ อลภานุโต มชฺฌิมยามสมนนุตเร ตํ สหุทำ สุตุวา
ภีโต อุตุรสุตมานโส (โหติ).

อ.พระราชา ไม่ทรงได้อยู่ ซึ่งอันบรมทม ทรงสดับแล้ว ซึ่งเสียง
นั้น ในลำดับแห่งมัชฌิมยาม ทรงกลัวแล้ว เป็นผู้มีพระหฤทัย
อันสะดุ้ง แล้ว (ย่อมนเป็น).

๔.ฆมสุตา :อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เตเม ชนา มฺกฆมสุตา (หตุวา) สยนุติ ฯ
อ.ชน ท. เหล่านี้ นั้น เป็นผู้กลืนกินแล้วซึ่งขอ (เป็น) ย่อม
นอน, อ.ชน ท. เหล่านี้ ได้กระทำแล้ว ซึ่งบาป อะไร หนอ.

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น จุด, ภูมิภาค

๓.นต ธาตุ แปลง ต กับที่สุดธาตุเป็น จุจ และ ฎฎ

นต+ต+ลี

นจฺใจ

พ็อนร่าแล้ว

นต+ต+ลี

นฎฺโฎ

พ็อนร่าแล้ว

ในวรรณคดีบาลีโดยมากมักใช้ นจฺจ, นฎฺฎ เป็นคำนาม แปลว่า การพ็อน

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น ริชช

๘. สาส, ทิส ชาติให้แปลง ต เป็น วิญฺญู (อวิญฺญู) แล้วลบ รุ และที่่สุดชาติทิ้งเสีย

อนฺ+สาส+ต+ลี

อนฺวิญฺญู

(อันเขา) ตามสอนแล้ว

ทิส+ต+ลี

ทิวฺญู

(อันเขา) เห็นแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.อนุสัญญา

:อาจารย์เนน ลีสสา อนุสัญญา.

อ.ศิษย์ ท. อันอาจารย์ พร้าสอนแล้ว.

๒.ทิวโฐ

:ก็ ปน โส (จกขุपालตเถโร) ตุมเหหิ (ปาณ) มาเรนโต ทิวโฐ.

ก็ อ.พระเถระชื่อว่าจกขุบาล นั้น ยังสัตว์ ท. ให้ตายอยู่ อันจอ ท.

เห็นแล้ว หรือ.

:โภติ โภติ ธิตุ เม อนุจจวิโก (ปุริโส) ทิวโฐ.

แนะนำนางผู้เจริญ ๓ อ.บุรุษ ผู้สมควร แก่ธิดา อันเรา เห็นแล้ว.

:อชช มยา มหาราช อมนาโป สุปิโน ทิฏฐโฐ.

ข้าแต่มหาราชเจ้า ในวันนี้ อ. สุปิน (ความฝัน) อันไม่เป็นที่ยัง
ใจให้เอิบอาบ อันหม่อมฉัน เห็นแล้ว.

:ภิกขเว มยาเปส สตุโต โพธิมณฑะ นิสินเนนเว ทิฏฐโฐ.

ดูก่อนภิกษุ ท. อ. สัตว์ นั้น แม้อันเรา ผู้นั่งแล้ว ที่ควงแห่งต้น
โพธิ์นั้นเที่ยว เห็นแล้ว.

:อหฺธา สตุถารํ อหฺทิสฺส อาคจฺฉนฺโต มหาโคตมพุทฺเธน ทิฏฺฐโณ
ภวิสฺสามิ.

อ.เรา เจาะจง ซึ่งพระศาสดา มาอยู่ เป็นผู้นั้นพระพุทธเจ้าผู้
มหาโคตม ทรงเห็นแล้ว จักเป็น แน่แท้.

๓.ทิฏฐา

:อิม เต ภิกฺขุ อาคจฺฉนฺตา ทิฏฺฐา.

อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ มาอยู่ อันเธอ เห็นแล้ว หรือ.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น ค.ค

๔.ธาตุมี ชุ เป็นที่สุดเฉพาะ ภาษ, มุช, ลุช และ วิชี่ ธาตุ ให้แปลง ต กับ
ที่สุดธาตุเป็น คค

ภาษ+ต+ลี

ภาคโค

(อันเขา) หักแล้ว

นิ+มุช+ต+ลี

นิมุคโค

ด่าลงแล้ว

ลช+ต+ลี

ลคโค

ช้องแล้ว

ลุช+ต+ลี

ลุคโค

แตกแล้ว

อุ+วิชี่+ต+ลี

อุพพิคโค

หวาดเสียวแล้ว

ลั+วิชี่+ต+ลี

ลัวิกโค

สังเวชแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ภคคา :สพฺพทา เต ผาสูกา ภคคา.

อ.ชี้โครง ท. ของเจ้า อันเรา หักแล้ว.

๒.โอภคโค :รุกฺโข โอบคฺโค ขาณุมตฺโตว หุตฺวา จิตฺตาวจิตฺโต, วาเต
ปหรนฺเต, อาโกฏฺโต วีย สหฺมํ นิจฺจาราเนฺโต อฏฺฐาสี.

อ.ต้นไม้ หักลงแล้ว เป็นต้นไม้มีตอเป็นประมาณเทียว เป็น
มีช่องน้อยและช่องใหญ่, ครั้นเมื่อลม พัดอยู่, เปล่งออกอยู่
ซึ่งเสียงราวกะว่าอันบุคคลเคาะแล้ว ได้ตั้งอยู่แล้ว ฯ

๓.ลคฺโค

:อัย สมนโณ สุภฺจฺจ ลคฺโค อลฺหฺธา น คมิสฺสตี.

อ.สมณะ นี้ ช้องแล้ว ด้วยดี ไม่ได้แล้ว จักไม่ไป.

๔.นิมฺคฺคา

:สา ตํขณญญฺเวว ทณฺฑญฺจ ตาลปณฺณญฺจ จฏฺเทตฺวา มหาวีรํ
วีรฺวมาณา ภูมียํ ปตฺติตฺวา สเก มุตฺตกริสฺเส นิมฺคฺคา อปฺราปรํ
ปริวตฺตี.

ในขณะที่นั้นนั้นที่ียว (อ.หญิง) นั้น ทิ้งแล้ว ซึ่งไม่ทำ ด้วย ซึ่งใบ
แห่งตาล ด้วย ร้องอยู่ ร้องใหญ่ ล้มแล้ว ที่ภาคพื้น จมลงแล้ว
ในสมุทรและกรีส อันเป็นของตน กลิ้งแล้ว ไป ๆ มา ๆ.

๕. สักคุโค : มหาชน สักคุโค อโหสิ โลมหฏฐชาโต.

อ.มหาชน เป็นผู้สลดแล้ว เป็นผู้มีชนชู้ช้นเกิดแล้ว ได้เป็นแล้ว ฯ

๖. อุพพิคค... : จตุตถทวารโกฏฐเก มุลสิริเสฏฐิโน ปุตตกา ทิสวา อุพพิคค-
หทยา ปโรทิสุ.

อ.บุตร ท. ของเศรษฐีชื่อว่ามุลสิริ เห็นแล้ว (ซึ่งเด็กชายนั้น)
ที่ซุ่มแห่งประตูที่สี่ เป็นผู้มียศหาวาดเสียวแล้ว (เป็น) ร้องให้
ท้าวแล้ว ฯ

การประกอบ ต ปัจจัย

ด้วยการแปลง ต ปัจจัยเป็น อื่น, อื่น

๑๐.เฉพาะ ขี, หา, อาส, ลี, ชี, ทิ, ปิ, ลู ชาติ แปลง ต เป็น อีณ (อิน)

ขี+ต+ลี

ขีโน

สิ้นแล้ว

ป+หา+ต+ลี

ปหีโน

(อันเขา) ละแล้ว

อาส+ต+ลี

อาสโน

นั่งไกลแล้ว

นิ+ลี+ต+ลี

นิลีโน

หลีกเร้นแล้ว

สํ+ลี+ต+ลี

สลลีโน

หลีกเร้นแล้ว

ปฏฺิ+สํ+ลี+ต+ลี

ปฏฺิสลลีโน

หลีกเร้นแล้ว

ชี+ต+ลี

ชีโน

(อันเขา) ชนแล้ว

ลู+ต+ลี

ลูโน

(อันเขา) โกงแล้ว, ตัดแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑. ขีณหา

: ขีณหา ชาติ, พุรหมจริยํ วุสิตํ.

อ. ชาติ ลีนแล้ว, อ. พุรหมจรรยํ อันเรา อยู่จบแล้ว.

๒. ปหีนา

: โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสํ (ตถาคเตน) ปหีนา, เต กิเลสํ น
ปุเนติ น ปจฺจาคจฺจติ.

อ. กิเลสํ ท. เหล่าใด อันพระตถาคต ละได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติ
มรรค, อ. พระตถาคต ย่อมไม่มา ย่อมไม่กลับมา สู่กิเลสํ ท.
เหล่านั้น อีก.

:ตถาคตสฺส ราคาทโย (กิเลส) ปหีนา.

อ.กิเลส ท. มีราคาเป็นต้น อันพระตถาคต ละได้แล้ว.

๓.ปฏิสลฺลีโน :อภโย อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตติสฺสุขํ
ปฏิสฺเวทึ.

ครั้งนั้นแล อ.พระองค์คูลีมาล ผู้มีอายุ ผู้อยู่แล้วในที่ลับ หลีก
เร้นแล้ว เสวยแล้ว ซึ่งวิมุตติสฺสุข.

๔.นึลลโน :นันทมาณโว กุฏฺฐิกํ ปวิสิตฺวา เหมจฺจฺจามณฺเญ นึลลโน.

อ.นันทมาณพ เข้าไปแล้ว สู่กุฏฐิ ซ่อนแล้ว ในกายใต้แห่งเตียง.

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง ก ที่ กร ธาตุเป็น ข

๑๑.เฉพาะ กร ธาตุ ถ้ามี ปุร, ลໍ ,อุป, ปรี อยู่หน้า ให้แปลง ก เป็น ข ได้

ปุร+กร+ต+ลี

ปุรกฺขโต

(อันเขา) ทำก่อนแล้ว

ลໍ+กร+ต+ลี

ลฺงฺขโต

(อันเขา) ประงแต่งแล้ว

อุป+กร+ต+ลี

อุปกฺขโต

(อันเขา) เข้าไปทำแล้ว

ปรี+กร+ต+ลี

ปรีกฺขโต

(อันเขา) บริกรรมแล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.ปุรกุขโต :โส พาราณสีราชา โสฬสีหิ นารีสหสเสหิ ปุรกุขโต ปริวาริต
ตสฺส นาริคณสฺส มชฺเฌ พาราณสีโต นาคภวํ คจฺฉนฺโต
อติวिय โสภมาโน ปายาสี ฯ

๑.พระราชผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี นั้น อังพันแห่งนารี ท.
ลียบหก กระทำไว้ในเบื้องหน้าแล้ว แวดล้อมแล้ว เสด็จไปอยู่ สู่
ภพแห่งนาค จากเมืองพาราณสี งดงามอยู่ เกินเปรียบ ใน
ท่ามกลาง แห่งหมู่แห่งนารี นั้น ได้เสด็จไปแล้ว.

๒.ปุรกุขตา :ตลีนาย ปุรกุขตา ปชา ปริสปปนฺติ สโสว พาทิต.

อ.หมุ่สัตว์ เป็นผู้อันตถหาอันกระทำซึ่งความสะดุง กระทำไว้
ในเบื้องหน้าแล้ว (เป็น) ย่อมดินรน เพียงดั่ง อ.กระต่าย ตัว
อันนายพรานดักได้แล้ว (ดินรนอยู่).

๓.สงฺขตา :ยาวตา ภิกฺขเว ฌมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ ฌมฺมานํ
อคฺคมกฺขายติ.

ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ธรรม ท. อันอันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว หรือ หรือว่า
อันอันปัจจัยไม่ปรุงแต่งแล้ว อันมีประมาณเพียงใด มีอยู่, แห่ง
ธรรม ท. เหล่านั้นหนา อ.วิราคะ อันเรา ย่อมกล่าวว่าเป็นยอด.

๔.สงขตํ :โส (ปุริโส) ปุพฺเพ โจรฆาตกมฺมํ กโรนฺโต “อหตสาฎฺเภ นีวาเสตฺถุ,
นวลสฺปิณา สงขตํ ขีรยาकुํ ปาตฺถุ, สุมฺหฺปฺพานิ ปิณฺธิตฺถุ, คนฺเฑหิ
วิลิมฺปิตฺถุนฺติ อิมานิ จตฺตาริ น ลภิ.

อ.บุรุษ นั้น กระทำอยู่ ซึ่งกรรมของบุคคลผู้ฆ่าซึ่งโจร ในกาลก่อน ไม่ได้
แล้ว ซึ่งกิจ ท. สี่ เหล่านี้ คือ อ.อันนุ่ ซึ่งผ้าสาฎกอันปัจจัยอะไร ๆ ไม่ขจัด
แล้ว, อ.อันตีม ซึ่งข้าวต้มอันเจือแล้วด้วยน้ำนม อันอันบุคคลปรุงแล้ว ด้วย
เนยใสอันใหม่, อ.อันประดับ ซึ่งดอกมะลิ ท., อ.ไล้ทา ด้วยของหอม ท.

๕.อุปกุขโต :มหาราช ตว ยญฺญู สพฺพตเนหิ อุปกุขโต ปฏฺยตฺโต อิหานิ
เต นิกุขมนกาโล (โหติ).

ข้าแต่มหาราชเจ้า อ.ยัญญู อันข้าพระองค์ จัดแจงแล้ว ตระเตรียม
แล้ว ด้วยรัตนะทั้งปวง เพื่อพระองค์, อ.กาลนี้ เป็นกาลเป็นที่เสด็จ
ออกไป แห่งพระองค์ ย่อมเป็น

๖.ปริกฺขตาสุ :สกุขราสุ ปาหนตฺ ปริกฺขตาสุ ปาหา รุชฺฌนฺติ กาโย กิลมตี.
ครันเมือก้อนกรวด ท. ทิมแทงแล้ว ซึ่งที่สุดแห่งเท้า, อ.เท้า ท.
ย่อมปวด, อ.กาย ย่อมลำบาก

การประกอบ ต ปัจจัย
ด้วยการแปลง เอ ที่สุดธาตุเป็น อา

๑๒.อเนกสระธาตุที่มีสระ เอ เป็นที่สุด แปลงสระที่สุดธาตุเป็น อา

มิเล+ต+ลี

มิลาโต

เหี่ยวแล้ว

ปเล+ต+ลี

ปลาโต

หนีไปแล้ว

เฉพาะ เฉม ธาตุ แปลง เอ เป็น อา แล้วให้แปลง ต เป็น ม

เฉม+ต+ลี

ฉาโม

(อันไฟ) ไหม้แล้ว

ประโยคตัวอย่าง

๑.มิลาทาย :สาปี (ปริพพาชิกา), มิลาทาย ชมฺพุสาชาย, อญฺญํ สาขํ คณฺหติ.
อ.ปริพพาชิกา แม้นั้น ครั้นเมื่อถึงแห่งหัวา เห็นวแล้ว, ย่อม
ถือเอา ซึ่งกึ่งอื่น.

๒.ปริมิลาตานิ :อถสฺส ชเล กุมฺพทานิ อภีรฺูปานิ อุทกํ ปคฺขรณฺตานิ วีย อฺุปฺปฺภฺวฺหีสุ,
อิตรานิ อคฺคคฺเคสุ ปริมิลาตานิ.
ครั้นนั้น อ.ดอกโกมุท ท. ในน้ำ ปรากฏแล้ว แก่ภิกษุ นั้น เป็นดอก
ไม้มีรูปงดงาม เป็นราวกะว่า ฟ่นอยู่ ซึ่งน้ำ, อ.ดอกโกมุท ท. เหล่า
นอกนี้ เห็นวแล้ว ที่ปลายและที่ปลาย ท.

๓.อมิลาตา :อถกา กุลธิตา ต้มุหุตตัม สมนุญฐิตน พุยาธินา สายณหสมเย
อมิลาตา อกิลนุตา กาลมกาสิ.

ครั้งนั้น อ. กุลธิตา คนหนึ่ง ไม่เหี่ยวแห้งแล้ว ไม่บอบช้ำแล้ว
ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ในสมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน ด้วยความ
เจ็บไข อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในครุหนึ่ง นั้น ๆ

๔.ปลาตา :ตาต อิมสมิ กิร โรเค อุปฺปนฺเน, ภูติตี ภินฺทิตฺวา ปลาตา ชีวิต
ลภานฺติ.

ณะพ่อ ได้ยินว่า ครั้นเมื่อโรคนี้ เกิดขึ้นแล้ว (อ.ชน ท.) ทำลาย
แล้ว ซึ่งฟาเรือน หนีไปแล้ว ย่อมได้ ซึ่งชีวิต.

๕.ปลาโต :เถรสุส กิร สหุธิวิหริโก โอวาทมตตํ อสหนโต กุชฺฉิตฺวา
ปณฺณสาลํ ฌาเปตฺวา ปลาโต.

ได้ยึนว่า อ. สหุธิวิหริก ของพระเถระ ไม่อดกลั้นอยู่ (ซึ่งเหตุ)
สักว่าโอวาท โกรธแล้ว ยังบรรณศาลา ให้ใหม่แล้ว หนีไปแล้ว

๖.ฌามํ :มหาชน โคนุฑมัล อาทาย อาคโต ฌามํ ปณฺณสาลํ ทิสฺวา
"กหํ นุ โข โน อโยโย คโตติ อาห.

อ.มหาชน ถือเอา ซึ่งของหอมและระเบียบ มาแล้ว เห็นแล้ว
ซึ่งบรรณศาลา อันไฟใหม่แล้ว กล่าวแล้ว ว่า อ. พระผู้เป็นเจ้าของ
ของเรา ท. ไปแล้ว ณ ที่ไหน หนอแล ดังนี้ ฯ

๗.ฉาม... :อถไซ ภควา आयสฺมนุตํ นนฺทํ พาทาย คเหตุวา อิทธิพลน
ดาวตีสเทวโลกํ เนนโต, อนุตรามคฺเค เอกสฺมี ฉามกฺเขตเต
ฉามขานุมตฺถเก นิสินฺนํ จินฺนภณฺณนาสนนฺคฺกุจฺจํ เอกํ ปลฺลจฺจ
มกฺกฏี ทสฺเสสิ.

ครั้งนั้น แล อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจับแล้ว ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ที่
แขน ทรงนำไปอยู่ สู่เทวโลกชื่อว่าดาวดึงส์ ด้วยกำลังแห่งพระฤทธิ์, ทรง
แสดงแล้ว ซึ่งนางสิงอรุณ ตัวหนึ่ง ตัวมีหูและจมูกและหางอันขาดแล้ว ตัวหนึ่ง
แล้ว บนที่สุดแห่งตออันไฟไหม้แล้ว ในนาอันไฟไหม้แล้ว แห่งหนึ่ง ใน
ระหว่างแห่งหนทาง.

การประกอบ กุด ปัจจัย

เป็นกัตตุวากกเมื่อมีบทกรรมอยู่ข้างหน้า

๑๓.ลง กุต ปัจจัยใช้ในอรรถกัณฑ์จากเมื่อมีคำหุติยาวิภัติเป็นนบทกรรม

ทา+กุต+ลี

ทินโน

ให้แล้ว, (อันเขา) ให้แล้ว

รกข+กุต+ลี

รกขีโต

รักษาแล้ว, (อันเขา) รักษาแล้ว

ภุช+กุต+ลี

ภุตโต

บริโภคนแล้ว, (อันเขา) บริโภคนแล้ว

อุป+อาส+กุต+ลี

อุปาสีโต

นั่งใกล้แล้ว, (อันเขา) นั่งใกล้แล้ว

สูตรนี้แสดงไว้ว่า เมื่อมีบทกรรมประกอบด้วยหุติยาวิภัตติอยู่หน้า ลง
กุต ปัจจัยในกัตตฺวาจก หมายความว่า สกัมมธาตุที่ลง กุต ปัจจัยนี้ใช้
เป็นกัตตฺวาจกพร้อมกับมีกรรมมาขยายได้ ตัวอย่างเช่น

ทานํ ทินฺโน เทวทฺโต.	อ.เทวทัต ให้แล้ว ซึ่งทาน
สีลํ รกฺขิตฺโต เทวทฺโต.	อ.เทวทัต รักษาแล้ว ซึ่งศีล.
ภตฺตํ ภุตฺโต เทวทฺโต.	อ.เทวทัต บริโภคแล้ว ซึ่งภัตต.
ครุํ อฺปาสิโต เทวทฺโต.	อ.เทวทัต นั่งใกล้แล้ว (บารุง) ซึ่งอาจารย์.

สูตรนี้ผู้แต่งคัมภีร์กัจจายนะ และคัมภีร์สัททนีติ เพิ่มเข้ามาเพื่อแสดง
ว่า กุต หรือ ต ปัจจัย ลงในอรรถกัตตฺวาจกด้วย